

thus, the requirement of admissibility of evidence is observed. The evidential value of the expert's conclusions based on the examination of samples obtained in violation of procedural legislation can be questioned.

Experts in accordance with the criminal procedure law do not relate to the subjects of proof, but when carrying out expert examinations, they not only examine the evidentiary information, but at times find it (in the production of many object penciled expert examinations, experts on their own initiative sometimes identify persons involved in forgery of documents, do not pass in the criminal case). Such an investigative action, as the appointment and production of a forensic examination should be called investigative and expert.

УДК 347.948

Д. П. Гуріна
кандидат юридичних наук,
декан факультету

ПВНЗ «Європейський університет»

І. В. Калініна
кандидат юридичних наук,
завідувач кафедри,

Донецький державний університет управління

ДО ПИТАННЯ ЩОДО КОМПЕТЕНЦІЇ ТА КОМПЕТЕНТНОСТІ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У статті проведений аналіз різноманітних визначень та змісту понять «компетентність судового експерта» та «компетенція судового експерта» у кримінальному провадженні; досліджуються проблемні питання щодо співвідношення зазначених понять; особливості встановлення компетентності та компетенції судового експерта особою, що залучає судового експерта у кримінальне провадження.

Ключові слова: *компетенція експерта, компетентність експерта, спеціальні знання, межі компетенції експерта.*

На сьогодні експерт виступає як самостійний суб'єкт кримінального провадження, що володіє власними процесуальними обов'язками і правами, які відрізняють його від інших суб'єктів. Самостійність положення експерта серед інших суб'єктів процесу, що сприяють здійсненню правосуддя, забезпечується його функцією надання доказів у вигляді висновку експерта, а також особливою процесуальною формою реалізації цієї функції. Важливим питанням

для з'ясування та розуміння правового статусу судового експерта є визначення компетенції судового експерта та його компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, показує, що до питань компетентності та компетенції судового експерта, зокрема у кримінальному судочинстві, вже зверталися вчені і практики. Так, ці питання певним чином висвітлювалися у роботах Т. В. Авер'янової, В. Д. Арсенєва, Р. С. Белкіна, А. І. Вінберга, В. Г. Гончаренка, Н. І. Клименко, В. К. Лисиченка, О. Р. Шляхова та багатьох інших, які присвятили свої праці питанням методології наукового пізнання, доказування та використання спеціальних знань у кримінальному процесі.

Проте, слід зазначити, що комплексних наукових досліджень із проблем, пов'язаних із визначенням співвідношення компетенції та компетентності судового експерта у кримінальному провадженні, у останні роки майже не проводилося. Серед таких наукових праць ми можемо назвати тільки наукову статтю М. Г. Щербаковського та Л. П. Щербаковської [1]. Отож, можна констатувати, що питання щодо компетентності та компетенції судового експерта у кримінальному провадженні врегульовані недостатньо. Особливої актуальності вони набувають сьогодні після внесення суттєвих змін у законодавство, що регулює судово-експертну діяльність.

Метою статті є проведення аналізу різноманітних визначень та змісту понять «компетентність судового експерта» та «компетенція судового експерта» у кримінальному провадженні; дослідження проблемних питань щодо співвідношення зазначених понять; особливостей встановлення компетентності та компетенції судового експерта особою, що залучає судового експерта у кримінальне провадження.

У кримінальному процесі основною вимогою, що пред'являється до судового експерта як учасника процесу, є наявність певного рівня компетентності, що дозволяє йому вирішити поставлене завдання. Так, відповідно до частини 1 статті 69 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань. До того ж, відповідно до частини 6 зазначеної статті, експерт невідкладно повинен повідомити особу, яка його залучила, чи суд, що доручив проведення експертизи, про неможливість проведення експертизи через відсутність у нього необхідних знань.

Відповідно до «Нового тлумачного словника української мови» компетенція – це «добра обізнаність із чим-небудь; коло повноважень якої-небудь організації, установи, особи», а компетентний – це: «1) який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий; який ґрунтується на знанні; кваліфікований; 2) який має певні повноваження; повноправний, повновладний» [2, с. 874]. Тобто, компетенція – це певна норма, досягнення якої може свідчити про можливість правильного вирішення якого-небудь завдання, а компетентність – це оцінка досягнення (або недосягнення) цієї норми [3, с. 24].

На сьогодні в теорії судової експертизи існують різні визначення понять «компетентність судового експерта» та «компетенція судового експерта».

Н. І. Клименко трактує ці поняття наступним чином. Компетенція експерта – це коло його повноважень, наданих експерту процесуальним законом (процесуальна), і обсяг спеціальних знань і навиків, якими він повинен володіти (спеціальна). Компетентність же експерта – це суб'єктивна характеристика здібностей конкретного експерта вирішувати поставлені перед ним завдання і ступінь володіння ним теорією, методами і методиками експертного дослідження. Компетентність визначається досвідом експерта, його базовою освітою і рівнем спеціальної підготовки [4, с. 21].

Експертом у процесуальному сенсі є фізична особа незалежно від посади, яку вона обіймає, яка залучається у кримінальне провадження. Надані законом права та обов'язки експерта складають його процесуальну правомочність, а спеціальні знання та навички, якими він володіє, – його професійну компетенцію, що є фактичною підставою для здійснення цієї правомочності під час залучення його експертом [5, с. 56–57].

Компетенція експерта, на думку Р. С. Белкіна, – це комплекс знань у галузі теорії, методики і практики експертизи певного роду, виду. Розрізняють об'єктивну компетенцію експерта (обсяг знань, якими повинен володіти експерт) і суб'єктивну компетенцію експерта (ступінь володіння конкретним експертом цими знаннями). Останню іноді іменують компетентністю експерта. Права та обов'язки експерта визначені процесуальним законом. Питання, які вирішуються експертом відповідно до його компетенції, не можуть стосуватися юридичної сторони кримінального провадження, що відноситься до компетенції слідчого і суду [6, с. 259].

Поняття компетентності має об'єктивну і суб'єктивну сторони, зазначав О. Р. Шляхов. Науковець писав, що за загальним правилом експерти є компетентними у вирішенні всіх питань, що становлять предмет якого-небудь роду, виду експертизи. Для окремих експертів: медиків, бухгалтерів, криміналістів – це вірно. Але чимало експертів є

досвідченими особами лише в окремих видах або навіть різновидах експертиз. Деякі молоді фахівці можуть визнаватися компетентними у провадженні нескладних експертиз конкретного виду експертизи. Тобто особиста компетентність експерта-криміналіста не завжди відповідає загальному змісту спеціальних пізнань, загальноприйнятому уявленню про предмет окремого роду експертизи та всіх її видів. Цю обставину необхідно враховувати стороні кримінального провадження, яка залучає конкретного експерта для провадження експертизи. Експерт при суворому виконанні вказівок закону зобов'язаний відмовитися від дачі висновку, якщо він недостатньо (не повністю, частково) компетентний у вирішенні поставленої перед ним групи питань, що відносяться до різних родів та видів експертизи [7, с. 82–83].

Компетентцію експерта можна розглядати у двох аспектах. По-перше, це коло повноважень, права і обов'язки експерта, що визначені процесуальними кодексами. По-друге, це комплекс знань в області теорії, методики і практики судової експертизи певного роду, виду. Крім того, розрізняють об'єктивну компетентцію, тобто обсяг знань, якими повинен володіти експерт, і суб'єктивну компетентцію – ступінь володіння конкретним експертом цими знаннями. Суб'єктивну компетентцію часто називають компетентністю експерта. Вона визначається його освітнім рівнем, спеціальною експертною підготовкою, стажем експертної роботи, досвідом у вирішенні аналогічних експертних задач, індивідуальними здібностями.

Існує думка, що надання експертові права відмовитися від провадження експертизи, коли він не компетентний вирішувати поставлені перед ним питання, допускає можливість порушення меж компетенції експерта. Експерт зобов'язаний відмовитися від дачі висновку, коли вирішення поставлених перед ним питань не входить до його компетенції, причому мотиви відмови експерта повинні бути обґрунтовані. Особа, що залучила експерта у кримінальне провадження, має переконатися в тому, що експерт дійсно є некомпетентною особою у вирішенні поставлених перед ним питань, а не ухиляється від дачі висновку або необґрунтовано відмовляється від провадження експертизи [8, с. 21].

В. М. Вальдманом, І. П. Кононенко та Г. М. Надгорним висловлювалася пропозиція передбачити на законодавчому рівні підставою для відводу експерта його некомпетентність [9, с. 6; 10, с. 19–20].

Володіння спеціальними знаннями – достатня підстава для виклику особи як експерта. Вони ж є змістом наукової компетенції експерта, яка, як зазначає І. Л. Петрухін, являє собою певний обсяг наукових знань спеціаліста (мається на увазі «спеціаліст» в широкому сенсі слова, а не як особливий суб'єкт кримінального процесу), достатній для того, щоб він був призначений експертом [11, с. 14].

Виділяють такі складові елементи спеціальних наукових знань експерта: а) основні базові спеціальні знання різних наук, які отримуються під час навчання особи; б) додаткові базові спеціальні знання, які здобуваються особою в процесі підготовки для отримання кваліфікації судового експерта з певної спеціальності; в) додаткові правові знання, які необхідні для правильного орієнтування в правовому полі кримінального судочинства, оволодіння теоретичними та методичними основами судових експертиз, розуміння їх особливостей та ролі в системі доказів, процесуальної функції експерта, правильного оформлення експертних висновків тощо [12, с. 10].

Від компетенції експерта відрізняють його компетентність, тобто фактичне володіння ним спеціальними пізнаннями (у тому числі навичками), а не тільки формальне, що пов'язане з наявністю у нього відповідного документа (диплома, атестата тощо). Звідси саме некомпетентність експерта є обставиною, що тягне його відвід.

У експертів – співробітників експертних установ – у зміст наукової компетенції входить ще володіння ними теорією та методикою експертизи, що є важливою умовою високої якості експертних досліджень в установах судової експертизи (експерт, що не належить до співробітників такої установи, володіючи необхідними спеціальними знаннями та навичками, може і не володіти методикою). Окрім наукової компетенції, в літературі розрізняють також процесуальну компетенцію експерта, тобто сукупність його прав і обов'язків. Її ще іменують «повноваженнями експерта» [13, с. 57].

Процесуальний статус судового експерта у кримінальному судочинстві визначений КПК України, Законом України «Про судову експертизу» і низкою нормативно-правових актів.

М. Г. Щербаковський за ступенем спільності та змістом поділяє компетенцію три рівні: процесуальний, науковий і індивідуальний [1, с. 96]. Так, процесуальна компетенція експерта характеризує права та обов'язки судового експерта. Нею володіють всі судові експерти, які залучаються для проведення експертиз в будь-яких галузях судочинства. Процесуальна компетенція експертів регламентується законодавством України, а її важливою особливістю є обов'язок володіння особою, яка залучається експертом, спеціальними знаннями.

Наукова (або професійна) компетенція експерта визначає обсяг спеціальних знань, якими повинен володіти експерт певної експертної спеціальності. Вона тісно пов'язана з предметом роду відповідної експертизи. Визначення наукової компетенції експерта відіграє важливу роль для визначення висновку експерта допустимим джерелом доказів. Всі судові експертизи однієї спеціальності мають однакову наукову компетенцію, яка визначається предметом роду

(виду) експертизи. Наукова компетенція визначається наявністю у особи свідництва на право проведення певного роду (виду) експертизи [12, с. 15].

Індивідуальна компетенція експерта – це коло знань, отриманих особою під час навчання у вищому навчальному закладі і стажування у державних спеціалізованих експертних службах за певною експертною спеціальністю. Фахівці, яким присвоєна кваліфікація судового експерта, включаються до державного Реєстру атестованих судових експертів.

О. Р. Россинська розрізняє об'єктивну компетенцію, тобто обсяг знань, якими повинен володіти експерт, та суб'єктивну компетенцію – ступінь, в якому конкретний експерт володіє цими знаннями, й також розглядає її в правовому та науковому аспектах [14, с. 88].

Важливим є питання оцінки компетенції та компетентності експерта. Так, оцінюючи висновок експерта, необхідно проаналізувати:

- чи відображена у висновку інформація, що характеризує експерта з точки зору фахівця у певній галузі знань;
- чи відповідають ці спеціальні знання питанням, які поставлені перед експертом;
- чи потрібні для вирішення поставлених перед експертом питань спеціальні знання даного профілю;
- чи відповідають компетенції та спеціалізації експерта ті засоби і методи, які він використовував для вирішення поставлених перед ним питань [15, с. 161].

Крім того, необхідно встановити, чи не вийшов експерт за межі своєї компетенції, відповівши на питання, що не входять до кола його спеціальних знань, або для вирішення яких достатньо суб'єктивних суджень, що ґрунтуються на здоровому глузді та життєвому досвіді.

Оскільки питання компетентності експерта під час призначення судової експертизи є одним з найактуальніших, необхідно розуміти критерії оцінки або «ознаки» компетентності. Цікавою є думка, висловлена Г. М. Пилипенко, про необхідність під час залучення судового експерта звернення уваги не тільки на дані, які надаються судовим експертом та закріплені у Реєстрі судових експертів (посада, вчені ступінь і звання, стаж тощо). Дослідник пропонує спиратися на дані, отримані методом взаємооцінки (тобто коли оцінку компетентності конкретного експерта дають інші експерти – фахівці у цій галузі) [15, с. 164]. На наш погляд, такий підхід не є досконалим, оскільки на оцінку колег-експертів можуть впливати суб'єктивні фактори – відносини у колективі, антипатії тощо.

Н. І. Клименко вказує, що про компетентність експерта в конкретній експертизі свідчать результати та умовиводи щодо проведеного дослідження, відображені у висновку експерта, а

відомості про освіту, кваліфікацію, підготовку експерта характеризують його компетенцію. Тобто, компетентність експерта в конкретній експертизі визначається за результатами всебічної оцінки висновку експерта, спрямованої на з'ясування повноти проведеного дослідження, правильності вибору методик і методів аналізу виявлених властивостей і ознак об'єктів, кінцевих і проміжних висновків. Таким чином, компетентність експерта встановлюється після провадження дослідження та надання висновку [12, с. 17]. Виходячи з наведеної на початку статті тези про те, що компетентність – це оцінка досягнення (або недосягнення) норми, друга точка зору, на нашу думку є більш прийнятною.

Підсумовуючи вищевикладене, зауважимо, що розглянуте питання є багатоаспектним та потребує подальшої уваги науковців, оскільки розмежування понять «компетенція» та «компетентність» судового експерта викликає суперечки і розбіжності. Крім того, на нашу думку, на сьогодні залишається недостатньо висвітленим у науковій літературі питання критеріїв та методів оцінки компетентності експерта.

Перелік посилань

1. *Щербаковський М. Г., Щербаковская Л. П.* Компетенция и компетентность судебного эксперта // Криминалистика и судебная экспертиза: межвед. научн.-метод. сб. Київ, 2013. Вып. 58. Ч. 2. С. 95–104.
2. *Новий тлумачний словник української мови (у трьох томах).* / уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. Київ, 2006. Том 1, А–К. 926 с.
3. *Головань, М. С.* Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду // Вища освіта України. 2008. № 3. С. 23–30.
4. *Клименко Н. І.* Судова експертологія: курс лекцій. Київ, 2007. 526 с.
5. *Лисиченко В. К., Циркаль В. В.* Использование специальных знаний в следственной и судебной практике. Київ, 1987. 100 с.
6. *Белкин Р. С.* Криминалистическая энциклопедия. Москва, 2000. 2-е изд., доп. 334 с.
7. *Шляхов А. Р.* Судебная экспертиза. Организация и проведение. Москва, 1979. 168 с.
8. *Палиашвили А. Я.* Экспертиза в суде по уголовным делам. Москва, 1973. 142 с.
9. *Вальдман В. М.* Компетенция эксперта в советском уголовном процессе: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ташкент, 1966. 20 с.
10. *Конonenko И. П., Надгорный Г. М.* Совершенствование законодательства о судебной экспертизе // Криминалистика и судебная экспертиза: респ. межвед. науч.-метод. сб. Киев, 1982. Вып. 24. С. 18–25.
11. *Петрухин И. Л.* Экспертиза как средство доказывания в советском уголовном процессе. Москва, 1964. 266 с.
12. *Клименко Н. І.* Загальна теорія судової експертології. Тернопіль, 2018. 262 с.

13. *Арсеньев В. Д., Заблоцкий В. Г.* Использование специальных знаний при установлении фактических обстоятельств уголовного дела. Красноярск, 1986. 152 с.

14. *Россинская Е. Р.* Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном и уголовном процессе. Москва, 2005. 656 с.

15. *Пилипенко Г. М.* Оцінка компетентності експерта // Правничий часопис Донецького університету. 2013. № 2. С. 159–164.

К ВОПРОСУ О КОМПЕТЕНЦИИ И КОМПЕТЕНТНОСТИ СУДЕБНОГО ЭКСПЕРТА В УГОЛОВНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ

**Д. П. Гурина
И. В. Калинина**

В статье проведен анализ различных определений и содержания понятий «компетентность судебного эксперта» и «компетенция судебного эксперта» в уголовном производстве; исследуются проблемные вопросы соотношения указанных понятий; особенности установления компетентности и компетенции судебного эксперта лицом, которое привлекает судебного эксперта в уголовное производство.

Авторы статьи отмечают, что компетенцию эксперта можно рассматривать в двух аспектах. Во-первых, этот круг полномочий, права и обязанности эксперта, определенные процессуальными кодексами. Во-вторых, это комплекс знаний в области теории, методики и практики судебной экспертизы определенного рода, вида. Кроме того, авторы различают объективную компетенцию, то есть объем знаний, которыми должен обладать эксперт, и субъективную компетенцию – степень овладения конкретным экспертом этими знаниями. Субъективная компетенция эксперта определяется его образовательным уровнем, специальной экспертной подготовкой, стажем экспертной работы, опытом в решении аналогичных экспертных задач, индивидуальными способностями.

От компетенции эксперта отличают его компетентность, то есть фактическое владение им специальными познаниями (в том числе навыками), а не только формальное, что связано с наличием у него соответствующего документа (диплома, аттестата и т.д.). Отсюда именно некомпетентность эксперта является обстоятельством, влекущим его отвод.

В статье проанализированы подходы к критериям оценки компетентности и компетенции судебного эксперта. Компетентность судебного эксперта может быть установлена после проведенного им исследования и отражена в заключении эксперта.

По результатам проведенного исследования сделан вывод о дискуссионном характере рассматриваемых вопросов и необходимости разработки критериев оценки компетентности судебного эксперта.

**TO THE QUESTION OF THE COMPETENCY AND COMPETENCE OF
FORENSIC EXPERT IN CRIMINAL PROCEEDING**

**D. Hurina
I. Kalinina**

The article analyzes various definitions and content of the concepts of «competency of a forensic expert» and «competence of a forensic expert» in criminal proceedings; the problematic issues of the correlation of these concepts are studied; peculiarities of establishing the competency and competence of a forensic expert by a person who draws the forensic expert in criminal proceedings.

The authors of the article note that an expert's competence can be considered in two aspects. First, this is the range of powers, rights and responsibilities of an expert defined by procedural codes. Secondly, it is a complex of knowledge in the field of the theory, methodology and practice of forensic expertise of a certain kind, type. In addition, the authors distinguish the objective competence, that is the amount of knowledge that should have an expert and subjective competence, that is, the degree to which a particular expert masters this knowledge. The subjective expert competence is determined by his level of education, special expert training, expert work experience and experience in solving similar expert tasks, individual abilities.

The competence of the expert is distinguished by his competency, that is his actual possession of special knowledge (including skills), and not only formal, which is due to the availability of a corresponding document (diploma, certificate, etc.). Hence, the expert's incompetence is the circumstance that entails his/her withdrawal.

The article analyzes the approaches to the criteria for assessing the competency and competence of a forensic expert. The competency of a forensic expert can be established after his/her research and it is reflected in the expert's opinion.

According to the results of the study it was drawn the conclusion about the the controversial nature of the issues and the need to develop criteria for assessing the competence of a forensic expert.